

ereje, hanem (mesterüket is követve) szükségszerűen módosul majd, „letisztul” koncepciójuk s főképpen módszerük.

Arra is illendő rámutatni, hogy nemcsak a posztmodern elmélet hívei és alkalmazói váltak képessé arra, hogy továbbfejlesszék (netán módosítsák) eljárásaikat, hanem a konzervatívnak is, nemzetcentrikus értékrendűnek is mondott szemléletet vallók is eltávolodtak a merev elutasítástól. S ez már csak azért sem lehet másképpen, mert sosem volt másképpen. Miért ne „rettentek volna vissza” annak idején a pozitívizmus, a szellemtörténet, a strukturalizmus újszerűségénél fogva „taszító”, egyoldalúságtól sem mentes megnyilatkozásaitól, egy idő után viszont miért is ne asszimilálta volna a többség nemcsak a módszert, hanem a benne megmutató világgépet is? Ha fellapozzuk folyóiratainkat, nem tudjuk nem érzékelni, hogy a nemrég még „esszéisztikus”, „líráilag azonosuló” beszédmóddal vádoltak érvelésében is fel-felbukkannak ama „posztmodern teoretikusság” kategóriái. Más kérdés az, hogy az „élményszerű”, az „impreszionista”, az esszéisztikus fogalmazással jellemezhető írásmód elmarasztalások nélkül maradt meg a francia kritikai nyelvben (legalábbis egy részében), amelyet azért (remélhetően) sem önkényesnek, sem provinciálisnak nem kötelező minősíteni.

Amikor pedig befejezésül az elmúlt évek egyik legérdekesebb, legizgalmasabb elméleti könyvének tartjuk Falusi Márton monográfiáját, ebben annak is jut szerep, hogy nem merev elutasítással, hanem jól

értő buzgalommal vesz tudomást a posztmodern irodalomelmélet új s még újabb tanulságairól. Sőt: talán (remélve, hogy nem veszi rossz néven e feltevést) annak öröme és biztonságérzete teszi oly dinamikussá és termékenyen kérdezővé művét, hogy a nemzetközi tudományossággal szinkronban lévő szaktekintélyeket von be műve dialogikus terébe. A könyv sikerében eme teoretikusoknak is bőven jut érdem, hiszen mégiscsak lehetővé tettek, talán ránk is kényszerítettek egy olyan „fogalmi hálót”, amelynek terében valóságos szellemi erők vitája folyhat. Eme „tér” nélkül mindkét fél számára veszélyt jelentene az önisméltés és az elzárkózó rugalmatlanság. Ezért tekinthető telitalálatnak a „haza és haladás”, valamint az irodalomtudomány és a jogtörténet egymásra vonatkoztatása, hiszen e „párosítások” mindkét félből a legtöbbet „hozhatják ki” álláspontjuk indoklásával, pláne ha módosításával.

Egy bizonyos: nagy előrelépés ez a könyv. A Falusi Mártonéval rokon értékrendű, de nála jóval idősebb literátoroktól nem volt remélhető a '70–'80-as évek paradigmaváltásának értő számbavétele, ahogy (ismereteink szerint) az 1940–50-es években sem Horváth Jánostól várták ezt el a *new criticism* vagy más újdonságok dolgában. Falusi Márton könyve azt bizonyítja, hogy új fázisához érkezett el az irodalomtudomány és a jogtörténet szinkron újrafogalmazása. Köszönet és dicséret illeti tehát Falusi Márton művét, mert óriási anyagon dolgozik, bátran és elfogulatlanul, korszerűen és megdöbbenően széles ismeretanyag birtokában keresi az igazságot.

THIMÁR ATTILA

Cs. Szabó László: Útrahívó – Képzőművészeti írások

MMA, 2019

A Magyar Művészeti Akadémia a *Hazajáró lélek* (2018) irodalmi témájú írásokat tartalmazó kötet után egy újabb válogatást adott ki Cs. Szabó László esszéiből Szakolczay Lajos szerkesztésében. A cím kiváló, hiszen az *Útrahívó* kötet olyan utazást ígér, amelyhez nem kell sem interrail bérletet váltani, sem feltankolni több tíz liter üzemanyagot, hanem elég elhelyezkedni egy pohár chiantival, konyakkal vagy éppen whiskyvel a fotelben, s a szellemi utazás már indul is Európa különféle tájaira.

Az alcím nem egészen pontos, hiszen ezek az esszék nem képzőművészeti írások. Nem a képzőművészetről szólnak, sokkal inkább művelődéstörténeti, eszmetörténeti, társadalomtörténeti gondolatfutatok, személyes vallomások, morgolóadások képzőművészeti alkotásokhoz kapcsolva. A kiindulópont valóban sokszor egy-egy mű megpillantása, de ugyanígy lehetne (sőt gyakran meg is esik) egy kora reggeli kávé elkortyolása, egy csésze tea a délutáni alkonyatban, a rügyező fák színkálaja a friss tavaszi szélben. A kiindulópont az, hogy egy

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

élmény mélyen, az alsó rétegekig megmozdítsa a szerző lelkét – az emlékekben rögzült belső képeket és a váratlan gejzirként feltörő érzéseket –, hogy aztán az impulzus mint egy áramütés végigsuhanjon sok-sok asszociatív reflexión, amelyek mind az európai művelődéstörténethez kapcsolódnak. Ahhoz a civilizációhoz, amelynek végső napjait éppen most öröljük fel, s készítünk elő egy új, ember nélküli világot.

Az esszéék, de inkább Cs. Szabó gondolatvilágának nagyszerűsége, hogy olyan módon tud átfogó lenni egy-egy témában, mint azóta is kevesen. Térben és időben szempillantatok alatt lát meg összefüggéseket a reneszánsz polgári élet és az ipari forradalom alatt kialakuló proletárlét művészetésége, vagy akár a bizánci udvar közönsége és az impresszionista festészet befogadói között. Egy ablakosorra pillantva egyszerre jut eszébe a neoklasszicizmus szabályos sorozatainak fegyelme és a buján dúz Dózse-palota állandóan napfényben fürdő árkádsora. Gondolatban egyszerre van jelen Firenzében, Londonban, Amszterdamban és Párizsban. De ugyanakkor Bécsben, Kolozsváron, Nagyváradon, Budapesten is. Lenyűgöző az asszociációk feszítettségűsége.

Manapság szinte szokatlan a bátorság, hogy folyamatosan mer határozott, egyéni véleményt alkotni. Minderről rögtön saját ítélete jut eszébe, amely természetesen első záloga a személyes viszony kiépülésének, hiszen enélkül csak tudományos sablonszöveg lenne, amit Raffaellóról vagy éppen Leonardóról, Michelangelóról mond. Az érzékeny, szép utószóban a szerkesztő, Szakolczay Lajos túl ingerültnek nevezi Cs. Szabó némely állásfoglalását éppen személyessége miatt, s erős ítéleteit bizonyos kérdésekben nem tartja megalapozottnak. Lehetséges valóban, hogy egy-egy szoborról, épületről, képről mást tart a képzőművészeti kánon, más helyre állítja a nagy örök múzeumban, ám Cs. Szabó jól láthatóan fittyet hány a rögzült helyi értékekre, s csak saját, időben is folyton változó rangsorával, illetve összefüggésrendszerével van elfoglalva.

A szerkesztő az utószóban kiemeli azt is, hogy az esszéista írásművészete egyedülálló, és szerencsénkre olyan modorban ír, amelyben udvariasan teret hagy a befogadónak arra, hogy másképp lásson egyes kérdéseket, művészeket vagy irányzatokat. Az írások olvasása közben marad szabad levegőnk ahhoz, hogy másképpen asszociáljunk egyik épületszegléről a másikra, a foltok és színek kavalkádjából egy-egy verssorra, vagy éppen másképp lássuk a nagyszabású barokk elgondolások nehézkes mozdulatait egyes

oszlopsorokban vagy bibliai témájú képek struktúráiban.

Mai fogalmainkat használva ismeretterjesztőnek is mondhatnánk ezeket az esszéket, ha nem éppen az volna az író szemléleti alapja, hogy ezeket az adatokat mindenki ismeri. Az ő feladata pusztán annyi, hogy sajátos módon elrendezve őket felmutassa egyéni álláspontját. Csak hát, tegyük hozzá szerényen, mi éppen a fejünket kapkodjuk az írásokból érkező sok új információ után szaladva, akár a Dózse-palota lószobrairól, akár Raffaello vagy a németalföldiek vásznairól van szó. A 20. század vége felé jött újra divatba a különböző művészeti területek erősen művelődéstörténeti, társadalomtörténeti jellegű vizsgálata, amely elsősorban nem az esztétikai értékek önelvű megnyilvánulásaira koncentrál, hanem azokat a társadalmi, művelődési kontextusokat veszi szemügyre, amelyek erősen befolyásolták egy-egy remekmű megszületését. Az ilyen elemzéseknek, kutatásoknak mindig fontos tulajdonsága, hogy a művészeti vagy tudományos terület rögzült keretei közül kilépve valamilyen meghökkentően új szemléletmóddal álljanak elő. Cs. Szabó ebben jelentősen megelőzte korát. Kérdései sokszor olyan formákban öltönek testet, amelyek voltaképpen nem valóságok, de nagyon elgondolkodtatók. Például, hogy mi lett volna, ha Shakespeare egy európai tájakra induló körútja során (Grand Tour) ellátogat Velencébe, és megismerkedik az ottani színház tartalmi és technikai világával?

A kötet egyik legnagyobb hiányát abban érzem, hogy Szakolczay Lajos utószava nem tartalmaz semmit arra vonatkozóan, hogy milyen elvek alapján rendezte egymás mellé az írásokat. A rend inkább tematikus alapokra épül, mint az írások megszületésének kronológiájára. Az első részben a nagyobb léptékű, egy-egy egész stílusirányzatot vizsgáló szövegek kaptak helyet (*Véres, szép világ*), a másodikban azok, amelyekben egy-egy zseniális művész kapott portrét (*A sasok elszállnak*), a harmadik (*Kártyázó halak*) már a modern művészet alkotóit firtatja egy-egy képükben (szobrukban) Gaugaintól Picassoig, a negyedikben pedig hazai partokon, hazai festőknél köt ki Cs. Szabó (*Így éltünk Pannóniában*). Az ilyenképpen jól magyarázható szerkezetben viszont egymás mellé kerülnek olykor több évtizednyi különbséggel megírt szövegek, amelyek egymásutánjában nem feltétlenül értjük a szemléletváltást, az időszedő szerző gondolatvilágának formálódását. Azért hiányolom ezt különösen, mert éppen a szerkesztő lett volna a legalkalmasabb és leghivatottabb arra, hogy Cs. Szabó művészet- és művelődéstörténeti gondolkodásmódjá-

ról nagytanulmányt készítsen. (Sok ok között azért is, hogy egykori nehéz sorsú, Cs. Szabó László, az *esszéíró* című írásának párdarabját elkészítse az immár szabad világban.)

Az Angliába emigrált tudós hazatérésének egyik feltétele volt, hogy itthon is jelenhessen meg kötete. Az első, *Alkalom* címűt esszékötetét (1982) az *Őrzők* (1984) követte. A mostani válogatás ezeket az írásokat az Új Látóhatárban, az Irodalmi Újságban, valamint a Katolikus Szemlében közölte egészíti ki. A forrásjegyzék számomra nem teljesen követhető módon hol a gyűjteményes köteteket, hol az eredeti forrásokat adja meg (talán azon okból, hogy hol az egyik, hol a másik forrásból vették át az esszé szövegét a kiadók). Az olvasót a tanulmányok végén álló dátum igazítja el, hogy mikor született egyik vagy másik szöveg. Ez azért nagyon fontos, mert Cs. Szabó folyamatosan harcban áll saját modern, de voltaképpen inkább posztmodern korának embertelen szürkeséget sugárzó, értelmetlen és bután felfokozott fogyasztói igényeket sulykoló világával, s ehhez a „kontrasztanyaghoz” képest dicsőíti a reneszánsz, a barokk vagy akár a középkor művészeti világát. Mai olvasóként rögtön el is bizonytalanodhatunk, hogy ezeket a mondatokat vajon melyik évek-ről írja: „Már nemcsak bányák, kohók, géptermekek és a futószalag munkaerőigénye hajtja a népmozgást, hanem a piackutatás, értékesítés s a növekvő hitelszerzés is; írógépeknél többen dolgoznak, mint kapcsolótábláknál, személyi felvonókban annyi dolgozó szorong, mint lefelé szállítókosokban az aknaszáznál, az áruelosztás jelentősége egyenlő a gyártással, tékozló, leleményes reklámharc indul meg a fogyasztókért: sűrített vitaminnal és korlátolt kalóriával csábító, irányított etetés pléhdobozokból, áruházi öltöztetés, műanyagokkal, a filléres divat idényenként változó egyenruhái. Örökké péntek délután van a hemzsegő Oxford Streeten. Mindenhol. Ahogy rendi társadalomban kötelező volt a szertartásos, mély hajbókolás világi és egyházi hatalmasságok hintója előtt, fogyasztói társadalomban kötelező a bevásárló tülekedés: szertartásos hétvégi áldozás az áruházak oltárán.” Bizony, ez az írás 1953-ból való. Csak az csoda, hogy az európai civilizáció kihúzta máig ezt a hatvanöt évét...

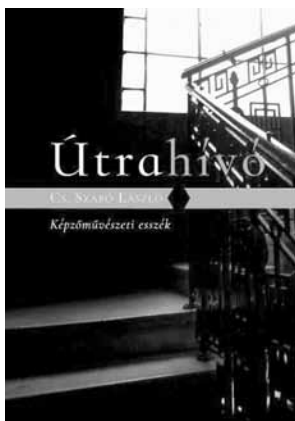
Az írások másik jellegzetes pontja, értelem-szerűen, a tiltakozás mindenféle diktatórikus, önkényuralmi rendszer ellen, s ezek között termé-

szetesen a magyar forradalom leverése utáni helyzet ellen is. (Ebből a szempontból is igen lényeges, hogy egy-egy szöveg 1956 előtt vagy után készült. Márkus Béla a *Kortárs* 2018/7–8. és 9. számában elemezte részletesen, hogy a politikai történések miképpen alakították Cs. Szabó értekező prózájának műfaji rendjét és témaválasztását.) Az ilyen mondatokban, mint: „Itt van Graaf Emerich Tekkely rézmetszetű képe is, *Opersoofdder Hungarische Malcontenten en Protestanten*; a hollandi lapot csak a szép munkáért vettem meg (vagy ráadásul kaptam egy pinceőrző kutyától), mert a feleségét, Zrínyi Ilonát szívóbb tisztelem, őt azonban nem; csatlós bábfejedelem volt a török Porta kezében, s olyan gyászosan is végezte, mint manapság a legtöbb moszkovita csatlós kormányfő Prágától Bukarestig”, a történelmi párhuzamok nagy perspektívájú szemlélete mellett a folyamatos politikai érzékenység is ott mozog, 1954-ben akár önbeteljesítő jóslatnak is tarthatjuk.

Az összes kontextus (művelődéstörténeti, közgazdasági, politikai, művészettörténeti) közül talán mégis a gyökerekhez fordulás, az eredet folyamatos szem előtt tartása a legfontosabb. Igazán nagy-szerű, hogy ezt maga Cs. Szabó is reflektáltta tudta tenni írásaiban, s nem tudat alatti búvópatakként hordozta sorai, bekezdései között. Miközben a velencei festészet arany százada fölött elmélkedik,

az arisztokrata és egyházi megrendelők igényeit szemrevételezi, majd a hivalkodóan mélyen katolikus város elvárásaival szembehelyezi saját alap-helyzetét is: „De Lotto képe előtt merengve, s hátam mögött a felséges velencei naplemente pazar pompájával, az a sejtelmem támadt, hogy kálvinistaságom rejtekén van egy zug, ahol még mindig fehérre meszelt, dísztelen falak közt éneklő egy kisdíák, hogy *Te benned bíztunk eleitől fogva.*” Nemcsak Cs. Szabó örökké különvéleményre, különállásra fogékony lelkületére villant parányi fényt ez a megjegyzés, de másik oldalról éppen arra az ökumenizmusra, amelyben a különböző vallási irányzatok, az eltérő kulturális mintázatok és az egymást maguk alá gyűrő korok mind-mind kellemes összhangban férnek meg.

Ilyen összhang végül is az angol–olasz, London–Róma tengely is, hiszen a hagyományos északi–déli ellentétpárban inkább a germán–itáliai különbségeket (pápaság–császárság) szoktuk felvetni: a napfényes Itáliával a rideg, sziklás teuton

tájak állnak szemben. A ködös Albion valahogy mindig párhuzamot jelez a mediterráneum elfogadásában sajátos Itália-képével. Cs. Szabó remekül érezte meg és írta le több esetben a két ország, két kulturális nemzet művészeti kapcsolatainak alakulását.

Noha manapság antikváriumokban elérhetők Cs. Szabó korábbi kötetei, ez az új, összefoglaló és teljességre törekvő esszégyűjtemény nagyon fon-

tos mérföldkő szellemtörténetünkben, s ha lesz értő olvasója – főként a diákság körében –, akkor érzékenyebb, elmélyültebb, humánusabb gondolati útra terelheti világszemléletünket. Reménykedjünk ebben, ahogy Cs. Szabó is reménykedett, hogy szektásan kevés olvasója lelkében elhintett magból egyszer kikél majd egy új, az értékekre komolyan figyelő, azokat mindig szem előtt tartó gondolkodó nemzedék.

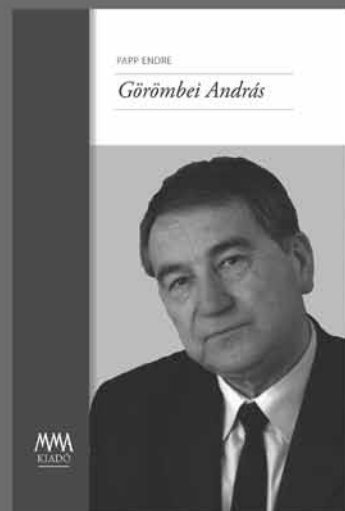
Papp Endre
**GÖRÖMBEI
ANDRÁS**

Papp Endre Görömbei András monográfiája egy nagy formátumú irodalomtudós alakját rajzolja elénk.

Kapható az Írók Boltjában
(1065 Budapest, Andrássy út 45.)

és megrendelhető a kiadó weboldalán:

www.mmakiado.hu

MM
KIADÓ

MM
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA